

Эмацыйная танальнасць верша Янкі Купалы «Мужык»

УДК 811.161

Уладзімір КУЛІКОВІЧ,
кандыдат філалагічных
навук, дацэнт

Уладзімір КУЛІКОВІЧ. Эмацыйная танальнасць верша Янкі Купалы «Мужык». Артыкул прысвечаны сістэматызацыі фанетычных сродкаў беларускага маўлення для выражэння разнастайных эмоцый у паэтычным тэксце. Аўтар разглядае такія паняцці, як гучанне, танальнасць, эмоцыі, гукі нізкай танальнасці, гукі высокай танальнасці і іх уплыў на характар першага верша народнага паэта Беларусі Янкі Купалы, яго ідэйна-тэматычны і кампазіцыйна-стыльвы лад. Паслядоўна разглядаюцца кожная строфа паэтычнага твора, акрэслены яе змест, колькасны склад гукаў высокай і нізкай танальнасці.

Ключавыя словы: верш, інтанацыя, гучанне, эмацыйная танальнасць, гукі нізкай, высокай танальнасці, кампазіцыйная роля.

Vladimir KULIKOVICH. Emotional tonality of Yanka Kupala's poem "The Man". The article deals with the systematization of phonetic means of the Belarusian speech for expressing various emotions in a poetic text. The author examines such concepts as sound, tonality, emotions, low-key sounds, high-key sounds and their influence on the character of the first poem by Yanka Kupala, the national poet of Belarus, his ideological-thematic and compositional-stylistic system. The author consistently examines each stanza of the poetic work, and looks into its content, the quantitative composition of sounds of high and low tonality.

Keywords: poem, intonation, sound, emotional tonality, sounds of low and high tonality, compositional role.

Цікавае да вывучэння моўных катэгорый, якія выражаюць эмацыйныя складнікі тэксту і спосабы іх рэпрэзентацыі пры дапамозе разнастайных моўных сродкаў (фанетычных, словаўтваральных, лексічных, марфалагічных, сінтаксічных), прыцягвае ўвагу вучоных усяго свету. Пра гэта сведчаць працы і нашых, і замежных навукоўцаў: А. Вежбіцкай, А. Доўгаль, В. Вінаградава, І. Герасіменка, В. Шахоўскага і многіх іншых. Як сведчыць аналіз работ, «ні адно з сучасных фундаментальных даследаванняў тэксту не абыходзіцца без указання на важнасць вывучэння яго эматыўнага аспекту» [1, с. 96].

Актуальная задача, якая стаіць перад сучаснай беларускай гуманітарнай навукай, – стварыць своеасаблівы рэестр нацыянальных сродкаў (лексічных, словаўтваральных, граматычных) для выражэння разнастайных эмоцый, каб глыбей пазнаць выяўленчыя магчымасці беларускага слова і тым самым павысіць імідж мовы ў грамадстве, паспрыяць вырашэнню шэрага адукацыйна-пазнавальных задач падчас вывучэння беларускай мовы ў школе і ўстановах вышэйшай

ПРА АЎТАРА

КУЛІКОВІЧ Уладзімір Іванавіч.

Нарадзіўся ў 1967 годзе ў в. Станцыя Ашмяны Ашмянскага раёна, Гродзенскай вобласці. Скончыў філалагічны факультэт Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта (1991), аспірантуру гэтай ВУ (1994).

З 1991 па 1998 год – выкладчык Мінскай сярэдняй спецыялізаванай школы (МССШ) пры БДУ (цяпер Ліцэй БДУ), выкладчык кафедры сучаснай беларускай мовы БДУ. З 1998 па 2007 год – старшы выкладчык, дацэнт кафедры сучаснай беларускай мовы БДУ. У 2007–2009 гадах – галоўны рэдактар часопіса «Роднае слова». З 2009 года – дацэнт, загадчык кафедры рэдакцыйна-выдавецкіх тэхналогій БДТУ.

Кандыдат філалагічных навук (1999), дацэнт (2004).

Аўтар больш за 500 навуковых, навукова-папулярных і навукова-метадычных прац, у тым ліку дзвюх манаграфій, 50 вучэбна-метадычных дапаможнікаў для вучняў, настаўнікаў, студэнтаў, рэдакцыйна-выдавецкіх супрацоўнікаў.

Сфера навуковых інтарэсаў: тэорыя, метадалогія і тэхналогія рэдакцыйна-выдавецкага працэсу, гісторыя кніжнай справы і кнігадрукарства, вучэбнае кнігавыданне, тэорыя і практыка арфаграфіі, навукова-метадычныя аспекты арганізацыі алімпіяд па беларускай мове і літаратуры, культура маўлення журналістаў і дыктараў, акцэнталогія, лексікалогія і фразеалогія беларускай мовы, тыпалогія СМІ.

адукацыі. Для гэтага, на наш погляд, мэтазгодна здзейсніць інтэрпрэтацыю найлепшых паэтычных узораў, створаных класікамі беларускай літаратуры, да якіх па праву належыць Янка Купала. Менавіта яго паэзіі, як сцвярджае прафесар В. Ляшчынская, «уласціва ўвасабленне зместу ў гуку» [2, с. 174].

Даследаванне прысвечана ўстанаўленню эмацыйнай танальнасці аднаго са знакавых праграмных і наватарскіх твораў Я. Купалы «Мужык» [3, с. 51–52], якую паэт стварыў не толькі пры дапамозе эмацыйна-афарбаванай лексікі (лаянка, крык, дурны мужык, вол рабочы, чараўнік), але і шляхам гукавой арганізацыі тэксту – гэтай своеасаблівай канструкцыі, складзенай з асобных спецыяльна падобраных паэтам гучанняў. Пад «гучаннямі» мы следзім за прызнаным аўтарытэтным даследчыкам Ю. Лотманам будзем разумець «акустычныя адзінкі пэўнай фізічнай прыроды» [4, с. 65].

Тэрмін «танальнасць» запазычаны з музычнай сферы. Згодна з тлумачальнымі слоўнікамі беларускай мовы, у прамым значэнні гэта «дакладнае размяшчэнне гукаў ладу па вышыні // гама, на якой пабудаваны музычны твор», а ў пераносным сэнсе – гэта «асноўная эмацыйная настроенасць літаратурнага твора, п'есы, во-брана і пад.» [5, с. 341].

У літаратуразнаўстве тэрмін «танальнасць» выступае сінонімам да такіх паняццяў, як атмасфера, настрой твора. Асобныя вучоныя (напрыклад, А. Кузняцова) пад танальнасцю лірычнага твора разумеюць дадатковы сэнс выказвання, выражаны эмацыйнай афарбоўкай верша, якая вызначае выбар лексічных, рытміка-інтанацыйных сродкаў, сінтаксічных канструкцый, пэўнага кола фанем для больш глыбокага раскрыцця аўтарскай канцэпцыі лірычнага тэксту. Як сведчыць аналіз спалучальнасці тэрміна ў разнастайных даследчых працах, танальнасць можа быць сатырычнай, лірычнай, грамадзянскай, рамантычнай [6], высокай і нізкай, спакойнай. Вось некалькі прыкладаў, што пацвярджаюць сказанае: «Асноўным стылёвым сродкам, які падтрымлівае агульную высокую танальнасць твора, з'яўляецца шырокае выкарыстанне ў «Палтаве» [А.С. Пушкіна] архаічнай лексікі» (В. Рагойша). «Адрозны па танальнасці, па гукапіснай арганізацыі верш «Завіруха» (1912), у якім перад намі паўстае зусім іншы Падвей» [7, с. 30]. «Фанетыка ў паэтычным тэксце фарміруе мастацкую танальнасць, рытміка-інтанацыйны малюнак, а ў выніку і асобую выразнасць выслоўя» [8, с. 103]. «Танальнасць, ідэйна-тэматычны змест эмігранцкіх выданняў сталі больш спакойнымі, шырокімі і аб'ектыўнымі» [9, с. 369].

У залежнасці ад тыпу маўленчага ўздзеяння на чытача вылучаюць танальнасць:

– мажорную, калі ў творы адлюстраваны станочыя ацэнкі і эмоцыі, актыўная энергія, агульны аптымістычны настрой;

Фотакопія рукапісу верша Янкі Купалы «Мужык» і газеты «Северо-Западный край», дзе ён упершыню быў надрукаваны 15 мая 1905 года

– мінорную – пазіцыянуюцца адмоўныя эмацыійныя якасці, слабая энергія, агульны песімістычны настрой;
– нейтральную (нулявую) – характарызуецца аб’ектывізмам выкладу, нязначнымі псіхалагічнымі складнікамі маўленчых зносін.

У мовазнаўстве назоўнік «танальнасць» разглядаецца, па-першае, як сінонім тэрміна «інтанацыя», г. зн. сукупнасць гукавых моўных сродкаў, якая выражаецца ў паслядоўных зменах вышыні, тону і працягласці гучання, а таксама ў зменах тэмбру голасу, па-другое, як «вышыня гуку, характэрная для яго параўнальна з іншым» [10, с. 179]. Гэта значыць, што паводле высокай і нізкай танальнасці «супрацьпастаўляюцца гукі з канцэнтраванай энергіяй ў верхніх частотах спектра ніжнім частотам спектра (ротавае поласць менш расчлянёная і большая па аб’ёму, чым пры вымаўленні гукаў высокай танальнасці)» [11, с. 186].

У беларускай мове вылучаюцца гукі нізкай і высокай танальнасці. Гукі першай групы (нізкай танальнасці) утвараюцца ў большай па аб’ёме і менш расчлянёнай ротавай поласці. Да іх адносяцца: галосныя сярэдняга і задняга рада; губныя зычныя; пярэднеязычныя; заднеязычныя. Гукі другой групы (высокай танальнасці) утвараюцца ў меншай па аб’ёме і больш расчлянёнай ротавай поласці. Імі прынята лічыць: галосныя пярэдняга рада; пярэднеязычныя; сярэднеязычны гук.

Верш «Мужык» стаў першым выступленнем Я. Купалы ў друку. Ён з’явіўся на мове арыгінала 15 мая 1905 года ў рускамоўнай газеце «Северо-Западный край». «У „Мужыку“ Янка Купала адыходзіць ад фальклорна-міфалагічнага мыслення і, гаворачы пра рэальнае становішча беларуса, звяртаецца да больш канкрэтна-індывідуалізаваных сродкаў мастацкай тыпізацыі... – сцвярджае У. Гніламёдаў. – Гэта быў верш-учынак. Людзі пачулі ў ім голас беларускага селяніна... Сучаснікі ўбачылі ў гэтым творы вострую і эстэтычна пераканаўчую крытыку таго спагоннага песімізму, якім былі акутаны лёс і само існаванне беларускага народа. З гонарам сапраўднага дэмакрата Купала сцвярджае павагу да простага чалавека, права змагацца за сваё чалавечае званне. Менавіта такім чынам ён вяртаў беларусу сэнс жыцця, які, па сутнасці, быў для яго страчаны. У характары верша і ўсім яго кампазіцыйна-стылявым ладзе адчуваліся спакойная ўпэўненасць, эпічная ўгрунтаванасць, тая духоўная нерастрачанасць і моц, што ідуць ад беларускай літаратуры XIX ст.» [12, с. 10].

Твор складаецца з дзевяці строф. У сямі з іх чацвёрты радок рэфрэны, «сэнс якога і эмацыійны настрой відазмняюцца ў залежнасці ад зместу кожнага куплета, ад агульнага руху думкі і напружання пачуццяў» [13, с. 238]. У іх, на думку літаратуразнаўцаў, у адных выпадках гучыць нязгода, пратэст, у другіх – «спрэчка селяніна з панска-чыноўніцкай сістэмай» [14, с. 12].

Кожная страфа верша мае прыкладна аднолькавы гукавы склад, паказаны ў табліцы 1.

Табліца 1. Гукавы склад верша «Мужык»

Крыніца: распрацоўка аўтара.

Строфы	1	2	3	4	5	6	7	8	9
Колькасць гукаў	85	78	83	80	80	81	81	82	82

Першая страфа падкрэслівае памяркоўнасць, спакойную разважлівасць, рахманасць лірычнага героя. Тон яе «бяседны», прасякнуты гарэзлівым самараскрыццём «дужага ўжо героя» [13, с. 238].

Што я мужык, усе тут знаюць,
І, як ёсць гэты свет вялік,
З мяне смяюцца, пагарджаюць, –
Бо я мужык, дурны мужык...

Страфа складаецца з 85 гукаў, дзе 52 (60,5 %) – гукі нізкай танальнасці і толькі 33 (39,5 %) – высокай. Такія суадносіны сведчаць пра змрочны, нярадасны настрой селяніна, пэўны адчай, нават безвыходнасць ад таго, што пагарджаюць ім не толькі свае, хто яго знае, але і «ўвесь свет». Самымі часта паўтаранымі сярод гукаў нізкай танальнасці з’яўляюцца: [a] – адзінаццаць разоў (13,2 %), [y] – дзевяць разоў (10,8 %). Сярод гукаў высокай танальнасці: сярэднеязычны [j] – сем разоў (8,4 %). Акрамя іх, частотнымі выступаюць: нізкатанальныя [к], [м] і высокатанальны [т] – па пяць разоў, высокатанальны [с’] – чатыры разы.

У другой страфе вуснамі свайго героя Я. Купала дэманструе сацыяльную ролю мужыка – вечна працаваць на зямлі. Менавіта гэтая роля, на думку пісьменніка, з’яўляецца галоўнай прычынай яго неадукаванасці, няўмення прыгожа гаварыць.

Чытаць, пісаць я не ўмею,
Не ходзіць гладка мой язык...
Бо толькі вечна ару, сею, –
Бо я мужык, дурны мужык.

Суадносіны гукаў нізкай і высокай танальнасці такія ж, як і ў папярэдняй страфе: гукаў нізкай танальнасці 60,3 %, высокай – 39,7 %. Часцей за іншыя тут паўтараюцца: гук [а] – адзінаццаць разоў (14,1 %), [й], [у] – шэсць разоў (7,7 %), [ы], [о], [к] – па пяць разоў, [н] [н’], [м] – па чатыры разы.

Трэцяя страфа – гэта працяг пералічэння прычын невуцтва селяніна XIX стагоддзя і насмешка з самога сябе, асуджэнне сваіх паводзінаў, учынкаў і ўсведамленне іх нікчэмнасці, агіднасці. Тут, як і ў папярэдняй страфе, «самаіронія перарастае ў самабічаванне» [13, с. 238], што падкрэсліваецца перавагай гукаў нізкай танальнасці – 59 %, над гукамі высокай танальнасці – 41 %. Самым частым гукам па-ранейшаму застаецца [а] – адзінаццаць разоў, затым ідуць [у], [к] – па сем разоў, [ы] – шэсць разоў, [б], [о], [й] – па пяць, [н], [р] – па чатыры разы.

Бо з працы хлеб свой здабываю,
Бо зношу лаянку і крык,
І свята рэдка калі знаю, –
Бо я мужык, дурны мужык.

У чацвёртай страфе купалаўскі герой-працаўнік прызнаецца ў сваёй сацыяльнай неабароненасці, неплацежаздольнасці, у немагчымасці набыць самае неабходнае: ежу, сціплы абутак, адзежу.

Галеюць дзеці век без хлеба, (22)
Падзёрты жончын чаравік, (19)
Не маю грошы на патрэбу, – (20)
Бо я мужык, дурны мужык. (19)

Танальнасць гэтых радкоў у параўнанні з папярэднямі практычна не змяняецца. Гукаў нізкай танальнасці – 58 %, высокай – 42 %. Найбольш частыя гукі чацвёртай страфы: [а] – адзінаццаць разоў, [у], [ы] – па шэсць, [р], [э], [н] – па пяць, [о], [б] – па чатыры разы.

Пятая страфа – спроба лірычнага героя патлумачыць усяму свету, што ён не лайдак, не абібок, што праца яго цяжкая, невыносная і ёй займаюцца ўсе: і малыя, і старыя. Аднак матэрыяльнага дабрабыту ад гэтага не прыбывае.

Заліты потам горкім вочы;
Ці я малы, ці я старык, –
Працую, як той вол рабочы, –
Бо я мужык, дурны мужык.

Страфа тэматычна дапаўняе папярэдняю, таму і гукавы склад абедзвюх аднолькавы. Гукаў нізкай танальнасці – 58 %, высокай – 42 %. Часта паўтаранымі гукамі з’яўляюцца: [а] – дзевяць разоў, [ы] – восем, [о] – сем, [й] – шэсць, [р], [м], [у], [к] – па пяць разоў. Цікавай заканамернасцю ў чацвёртай і пятай строфах становіцца часцейшае (па пяць разоў у кожнай страфе) паўтарэнне цвёрдага гуча [р], што сведчыць пра тое, што іронія паступова пачынае перарастаць у пратэст супраць несправядлівых адносін да сябе.

Шостая страфа верша падкрэслівае бяспраўе, несправядлівасць у дачыненні да селяніна, адсутнасць сацыяльных гарантый для яго ў грамадстве:

Як хвор і бедзен – сам бяруся
 Лячыць сябе: я чараўнік!
 Бо я без доктара лячуся, –
 Бо я мужык, дурны мужык.

Танальнасць гэтых радкоў верша самая змрочная: нізкія гукі амаль удвая пераважаюць над высокімі – 63 % супраць 37 %. Як ні ў якой іншай страфе, менавіта тут зафіксавана самае частае паўтарэнне гука [a] – шаснаццаць разоў, што складае 24 % ад агульнай колькасці гукаў, затым ідуць губныя [б], [б'] – шэсць разоў, [ы], [р], [к], [у] – па пяць разоў, [й], [о], [с] – па чатыры.

У сёмай страфе аўтар ад імя свайго героя выказвае пратэст супраць таго, што мужык павінен бясслаўна памерці, калі менавіта селянін з'яўляецца працаўніком-стваральнікам усяго на зямлі. Падмацоўваецца гэты пратэст і на гукавым узроўні: 60 % нізкіх гукаў яскрава сведчаць пра абурэнне Я. Купалы, паэтава асуджэнне існаванага становішча. Паранейшаму самым частым гукам і тут з'яўляецца гук [a] – адзінаццаць разоў, [к] – сем, [у] – шэсць разоў, [н], [і], [й] – па пяць, [ы], [э], [о] – па чатыры.

Што голы я, павінен згінуць,
 Як той у лесе чашчавік,
 І, як сабака, свет пакінуць, –
 Бо я мужык, дурны мужык.

Восьмая страфа, на думку літаратараў, – гэта своеасаблівы выхад лірычнага героя са стану ўтрапёнага неўразумення перад варожымі сацыяльнымі сіламі, са стану пакорлівай згоды з лёсам. Колькасць нізкіх гукаў у гэтай страфе крыху меншая – 58 % і, што, на наш погляд, самае істотнае, менавіта тут зафіксавана самая малая колькасць ужыванняў гука [a] – восем разоў (9,7 %) і самая вялікая колькасць ужыванняў заднеязычных гукаў [к], [к'] – дзевяць, [у] – восем разоў. Далей выкарыстанне гукаў размеркавалася наступным чынам: [о], [т] – па шэсць разоў, [э], [л], [і] – па пяць.

Але хоць колькі жыць тут буду,
 Як будзе век тут мой вялік,
 Ніколі, браткі, не забуду,
 Што чалавек я, хоць мужык.

Заклучная дзевятая страфа прасякнута адначасова пратэстам, верай, аптымізмам, упэўненасцю ў тым, што хоць мужыком кожны пагарджае, ён будзе жыць, бо ён – мужык! У гэтай страфе побач з адметным рытмам, дынамікай, клічнай інтанацыяй назіраецца і адметнае выкарыстанне гукаў нізкай і высокай танальнасці. Першых тут – 62,5 %. Найбольш частымі гукамі выступаюць [a], [о] – па восем разоў, [к], [ы], [й] – па шэсць, [н] – пяць разоў, [э], [ж], [у] – па чатыры разы.

І кожны, хто мяне спытае,
 Пачуе толькі адзін крык:
 Што хоць мной кожны пагарджае
 Я буду жыць! – бо я мужык!

Такім чынам, можна зрабіць выснову, што эмацыйная танальнасць верша «Мужык» Я. Купалы ад першых да апошніх радкоў застаецца аднолькавай. Дасягаецца гэта шляхам паўтору фразы «Бо я мужык, дурны мужык», энергічным рытмам чатырохстопнага ямба з рухомай цэзурай, якая «не толькі абумовіла бяседны характар і чулінасць, непрэтэнцыёзнасць першых сямі строф, але і проціпаставіла іх дзвюм заключным строфам, дзе радкі сталі патэтычнымі» [13, с. 238], г. зн. усхваляванымі, страснымі, а таксама тым, што гукі нізкай танальнасці ў кожнай страфе прыкладна аднолькава пераважаюць над гукамі высокай танальнасці (табл. 2).

Табліца 2. Суадносіны гукаў нізкай і высокай танальнасці

Крыніца: распрацоўка аўтара.

Строфы	1	2	3	4	5	6	7	8	9
Гукі нізкай танальнасці / гукі высокай танальнасці (%)	60,5/39,5	60,3/39,7	59/41	58/42	58/42	63/37	60/40	58/42	62,5/37,5

Такая інструментоўка ў спалучэнні з лексічнымі, фразеалагічнымі (галеюць дзеці, вол рабочы, як сабака, хвор і бедзен, пакінуць свет) і сінтаксічнымі сродкамі падкрэслівае абурэнне, гнеў селяніна, асуджэнне таго становішча, у якім жыве мужык.

Па тыпу маўленчага ўздзеяння на чытача танальнасць верша мінорная, бо пераважае ў ім інтанацыя гнеўная, іранічная, журботная, напружана-трагічная, пакутлівая, балючая. Падкрэсліваюць усё гэта гукавыя дамінанты, г. зн. колькаснае наапапенне нізкатанальных «змрочных» галосных гукаў [a], [o], [y], зычных гукаў [б], [к], [м], [р].

У купалаўскіх радках гэтыя гукі, па-першае, выклікаюць асацыяцыі з агрэсіўнымі, цёмнымі, змрочнымі, строгімі, тужлівымі тонамі, праз якія і выражаюцца адносіны лірычнага героя да прадмета гутаркі, раскрываюцца названыя асаблівасці душэўнага складу аўтара. Па-другое, яны выконваюць кампазіцыйную ролю (падкрэсліваюць рух думкі). Па-трэцяе, перадаюць настрой лірычнага героя, дынаміку яго пачуццяў, разважанняў і тым самым спрыяюць раскрыццю дзвюх прагматычных задач з пункту погляду камунікатыўнага (псіхалагічнага) узроўню тэксту – эмацыйнага самавыражэння лірычнага героя і эмацыйнай ацэнкі.

І яшчэ адну выснову можна зрабіць пасля назіранняў. Письменнік падбірае словы для верша не толькі паводле прынцыпу семантычнай адпаведнасці вобразнаму ўяўленню, але і з улікам таго, наколькі іх гукавы склад дазваляе ўтрымліваць танальнасць твора на адным узроўні, наколькі гукі ў словах атаясамляюцца з тужлівымі асацыяцыямі.

Артыкул паступіў у рэдакцыю 04.02.2022 г.

[СПІС ВЫКАРЫСТАНЫХ КРЫНІЦ]

1. Нашхоева, М.Р. Лингвистическая концепция эмоций и эмотивности текста / М.Р. Нашхоева // Вестник ЮУрГУ. – 2011. – № 1. – С. 95–98.
2. Ляшчынская, В.А. Слова ў паэзіі Янкі Купалы / В.А. Ляшчынская; навук. рэд. А.І. Падлужны. – Мінск: Беларус. навука, 2004. – 272 с.
3. Купала, Я. Поўны збор твораў: у 9 т. / Я. Купала. – Мінск: Маст. літ., 1995. – Т. 1. Вершы, пераклады 1904–1907. – 462 с.
4. Лотман, Ю.М. Анализ поэтического текста. Структура текста. Пособие для студентов / Ю. М. Лотман. – Л.: Просвещение, 1972. – 272 с.
5. Тлумачальны слоўнік беларускай мовы / А.Я. Баханькоў, І.М. Гайдукевіч, П. П. Шуба. – 4-е выд. перапрац. і дап. – Мінск: Нар. асвета, 1990. – 396 с.
6. Эльяшевич, А. Лиризм. Экспрессия. Гротеск. О стилиевых течениях в литературе социалистического реализма / А. Эльяшевич. – Л.: Худож. лит. Ленингр. отд-ние, 1975. – 360 с.
7. Аляхновіч, М.М. Сіманальная семантыка моўных адзінак – назваў з'яў прыроды: лінгвакультуралагічны аспект / М.М. Аляхновіч // Слова ў мове, тэксце, навучанні: зб. матэрыялаў рэгіян. навук.-метад. семінара, Брэст, 16 сак. 2015 г. / Брэсц. дзярж. ун-т імя А.С. Пушкіна; рэдкал.: Л.І. Яўдошына, Л.В. Леванцэвіч, А.В. Дзябля; пад агул. рэд. Л.І. Яўдошынай. – Брэст: БрДУ, 2017. – С. 27–33.
8. Леванюк, А.Я. Інтанацыйныя асаблівасці беларускага паэтычнага афарызма / А.Я. Леванюк // Слова ў мове, тэксце, навучанні: зб. матэрыялаў рэгіян. навук.-метад. семінара, Брэст, 16 сак. 2015 г. / Брэсц. дзярж. ун-т імя А.С. Пушкіна; рэдкал.: Л.І. Яўдошына, Л.В. Леванцэвіч, А.В. Дзябля; пад агул. рэд. Л.І. Яўдошынай. – Брэст: БрДУ, 2017. – С. 100–103.
9. Слука, А.Г. Беларуская журналістыка: падручнік / А.Г. Слука. – Мінск: БДУ, 2011, – 447 с.
10. Юрэвіч, А.Л. Слоўнік лінгвістычных тэрмінаў / А.Л. Юрэвіч. – Мінск: Выд-ва Міністэрства выш. сярэдн. спец. і прафес. адукацыі БССР, 1962. – 246 с.
11. Плотнікаў, Б.А. Беларуская мова. Лінгвістычны кампендыум / Б.А. Плотнікаў, Л.А. Антанюк. – Мінск: Інтэрпрэссэрвіс: Кніжны Дом, 2003. – 672 с.
12. Гніламёдаў, У.А. Прарок нацыянальнага адражэння / У.А. Гніламёдаў // Купала, Я. Поўны збор твораў: у 9 т. / Прадм. У. Гніламёдава. – Мінск: Маст. літ., 1995. – Т.1. Вершы, пераклады 1904–1907. – С. 7–46.
13. Янка Купала: энцыклапедыя: у 3 т. / рэдкал.: У.У. Андрэевіч (гал. рэд.) [і інш.]. – Мінск: Беларуская Энцыклапедыя імя П. Броўкі, 2018. – Т. 2: І–О. – 416 с.
14. Лебедзеў, У.А. Сцвярджаючы сябе чалавекам / У.А. Лебедзеў // Рэспубліканскія Купалаўскія чытанні: матэр. рэспубл. навук. канф. / пад рэд. У.І. Каялы, І.Я. Лепешава. – Гродна: ГрДУ, 2001. – С. 11–14.